

DE AMANDELBOOM

*Een hartverscheurend
mooi verhaal*

A young boy with dark hair and a blue shirt is looking upwards through rusty, ornate metal bars. His hands are gripping the bars, and his expression is one of hope or longing. The background is dark, making the boy and the bars stand out.

MICHELLE COHEN
CORASANTI

XANDER

MICHELLE COHEN CORASANTI

De Amandelboom

Uitgegeven door Xander Uitgevers bv
Hamerstraat 3, 1021 JT Amsterdam
www.xanderuitgevers.nl

Oorspronkelijke titel: *The Almond Tree*
Oorspronkelijke uitgever: Garnet Publishing Limited
Vertaling: Nellie Keukelaar-van Rijsbergen
Omslagontwerp: Andrew Smith, www.asmithcompany.co.uk
Omslagbeeld: © Ezz Zanoun/ZUMA Press/Corbis
Zetwerk: Michiel Niesen/ZetProducties

Copyright © 2013 Michelle Cohen Corasanti
Copyright voor de Nederlandse taal © 2013 Xander Uitgevers bv, Amsterdam

Deze vertaling wordt uitgegeven in samenwerking
met Pontas Literary & Film Agency

Eerste druk 2014

ISBN 978 94 0160 321 8 / NUR 302

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te traceren.
Mocht u desondanks menen rechten uit te kunnen oefenen,
dan kunt u contact opnemen met de uitgever.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt
door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Sarah en Jon-Robert

‘Wat gij haat, doe dat een ander niet aan: dat is de gehele Thora. De rest is louter commentaar, ga en leer.’ Rabbi Hillel (30 v.Chr. – 10 n.Chr.), een van de belangrijkste rabbi’s uit de Talmoedische tijd.

Voor Joe, die me de moed gaf om te omarmen wat ik liever had begraven.

DEEL 1

1955

1

Mama zei altijd dat Amal ondeugend was. Het was een grapje binnen ons gezin dat mijn zusje, nog maar een paar jaar oud en onvast lopend op haar dikke ronde beentjes, levenslustiger was dan mijn jongere broer Abbas en ik bij elkaar. Dus toen ik bij haar ging kijken en ze niet in haar bedje lag, sloeg de angst me om het hart en die ging niet meer weg.

Het was zomer en het tempo in het hele huis was traag vanwege de hitte. Ik stond alleen in haar kamer en hoopte dat de stilte zou verraden waar ze naartoe was gewaggeld. Een wit gordijn wapperde in de bries. Het raam stond open, wijd open. Ik rende naar de richel en bad dat als ik eroverheen keek ze daar niet zou zijn, ze niet gewond zou zijn. Ik durfde niet te kijken, maar deed het toch omdat niet weten erger was. Alstublieft, God. Alstublieft, God. Alstublieft, God.

Beneden was alleen mama's tuin: kleurrijke bloemen die in diezelfde wind bewogen.

In de keuken hingen heerlijke geuren. De grote tafel stond vol met kostelijk eten. *Baba* en ik waren dol op zoetigheid en dus maakte mama veel zoete gerechten klaar voor ons feest die avond.

'Waar is Amal?' Ik stopte in allebei mijn zakken een dadelkoekje toen ze met haar rug naar me toe stond. Een voor mij en een voor Abbas.

'Die slaapt.' Mama goot de siroop op de baklava.

'Nee, mama, ze ligt niet in haar bed.'

'Waar is ze dan?' Mama zette de hete pan in de gootsteen en liet er koud water overheen stromen dat in stoom veranderde.

'Misschien heeft ze zich verstopt.'

Mama's zwarte gewaden streken langs me toen ze naar de trap

toe rende. Ik volgde haar op de voet, zei niets, was er klaar voor om de lekkernijen in mijn zak te verdienen door haar als eerste te vinden.

‘Ik heb hulp nodig.’ Abbas stond boven aan de trap met zijn overhemd los.

Ik schonk hem een vuile blik. Hij moest snappen dat ik mama hielp bij een ernstig probleem.

Abbas en ik gingen achter mama aan naar de kamer van haar en baba. Amal zat niet onder hun grote bed. Ik trok het gordijn weg waarachter ze hun kleren bewaarden, en verwachtte dat Amal daar zou zijn, breeduit lachend, in elkaar gedoken, maar daar was ze niet. Ik merkte dat mama erg ongerust werd. Haar donkere ogen schoten heen en weer op een manier die mij ook bang maakte.

‘Maak je geen zorgen, mama,’ zei Abbas. ‘Ichmad en ik helpen wel om haar te vinden.’

Mama legde haar vingers op haar lippen om Abbas en mij duidelijk te maken dat we niet mochten praten en we staken over naar de kamer van onze jongere broers. Die sliepen nog en dus liep ze op haar tenen naar binnen en gebaarde dat wij op de overloop moesten blijven. Ze kon stiller zijn dan Abbas en ik. Maar Amal was daar ook niet.

Abbas keek me met bange ogen aan en ik klopte geruststellend op zijn rug.

Beneden riep mama telkens Amals naam. Ze zocht in de woonkamer en de eetkamer en ruïneerde daarbij al het werk dat ze had verzet voor het feestelijke diner met het gezin van oom Kamal.

Toen mama naar de serre rende, volgden Abbas en ik haar. De deur naar de tuin stond open. Mama hapte naar adem.

Door het grote raam zagen we Amal in haar nachthemd over het weiland naar het veld rennen.

Mama was binnen een paar tellen buiten. Ze rende dwars door haar tuin, waarbij ze haar rozen vertrapte, en de doorns haar kleen kapottrokken. Abbas en ik waren vlak achter haar.

‘Amal!’ schreeuwde mama. ‘Blijf staan!’ Mijn zij deed pijn van

het rennen, maar ik ging door. Mama bleef zo abrupt bij 'het bord' staan dat Abbas en ik tegen haar op botsten. Amal was in *het veld*. Ik kreeg geen lucht.

'Stop!' schreeuwde mama. 'Niet bewegen!'

Amal zat een grote rode vlinder achterna. Haar zwarte krullen dansten. Ze draaide zich om en keek naar ons. 'Ik ga hem pakken,' zei ze met een lachje, en wees naar de vlinder.

'Nee, Amal!' Mama sprak met haar strengste stem. 'Niet bewegen.'

Amal bleef stokstijf staan en mama blies haar adem uit.

Abbas liet zich opgelucht op zijn knieën vallen. We mochten nooit, maar dan ook nooit voorbij het bord komen. Dat was het veld van de duivel.

De mooie vlinder landde ongeveer vier meter voor Amal.

'Nee!' schreeuwde mama.

Abbas en ik keken op.

Amal keek ondeugend naar mama en rende naar de vlinder toe.

Daarna leek alles vertraagd te gebeuren. Het was alsof iemand haar de lucht in gooide. Er was rook en vuur onder haar en de glimlach verdween. Het geluid raakte ons – we werden er echt door geraakt – en wierp ons omver. Toen ik naar de plek keek waar ze was, was ze weg. Gewoon weg. Ik hoorde niets.

Daarna kwam het geschreeuw. Het was de stem van mama en daarna die van baba ergens ver achter ons. Toen pas besepte ik dat Amal niet weg was. Ik zag iets. Ik zag haar arm. Het was haar arm, maar haar lichaam zat er niet meer aan vast. Ik wreef in mijn ogen. Amal was uiteengereten, net als haar pop nadat onze waakhond die aan stukken had gescheurd. Ik deed mijn mond open en schreeuwde zo hard dat ik het gevoel had dat ik in tweeën zou splijten.

Baba en oom Kamal kwamen hijgend naar het bord toe gerend. Mama keek hen niet aan, maar toen ze bij haar kwamen begon ze te jammeren: 'Mijn kind, mijn kind...'

Toen zag baba Amal, voorbij het bord. Het bord waarop AFGESLOTEN GEBIED stond. Hij dook op haar af en de tranen stroom-

den over zijn gezicht. Maar oom Kamal greep hem met beide handen stevig vast. ‘Nee...’ Hij bleef hem tegenhouden.

Baba probeerde los te komen, maar oom Kamal liet hem niet gaan. Vechtend schreeuwde baba tegen zijn broer: ‘Ik kan haar niet achterlaten!’

‘Het is te laat.’ De stem van oom Kamal klonk krachtig.

Ik zei tegen baba: ‘Ik weet waar ze de landmijnen begraven hebben.’

Hij keek me niet aan, maar zei: ‘Leid me door het veld, Ichmad.’

‘Leg je je leven in handen van een kind?’ Het gezicht van oom Kamal zag eruit alsof hij in een citroen beet.

‘Hij is geen gewoon kind van zeven,’ zei baba.

Ik deed een stap in de richting van de mannen en liet Abbas bij mama achter. Ze huilden allebei. ‘Ze hebben ze met de hand ingegraven en ik heb een plattegrond gemaakt.’

‘Ga die halen,’ zei baba. Daarna zei hij nog iets, maar dat verstond ik niet goed doordat hij zich had omgedraaid naar het veld van de duivel, en naar Amal.

Ik rende zo hard als ik kon, pakte de plattegrond van de verstopplek op de veranda, draaide me om om baba’s wandelstok te pakken en rende terug naar mijn familie. Mama zei altijd dat ik niet mocht rennen als ik baba’s stok vasthield, omdat ik me dan kon bezeren, maar dit was een noodgeval.

Baba pakte de stok en tikte ermee op de grond terwijl ik me weer probeerde te concentreren.

‘Loop vanaf het bord recht naar voren,’ zei ik. Mijn ogen werden verblind door tranen, het zout beet, maar ik wilde niet wegstijgen.

Baba tikte bij elke stap op de grond voor hem en toen hij een meter of drie had gelopen, bleef hij staan. Het hoofd van Amal lag ongeveer een meter voor hem. Haar krullen waren weg. Wit spul stak naar buiten op plaatsen waar de huid eraf was gebrand. Zijn armen waren niet lang genoeg om erbij te kunnen, dus hij hurkte neer en probeerde het opnieuw. Mama hapte naar adem. Ik wilde dat hij de stok zou gebruiken, maar dat durfde ik niet tegen hem te zeggen voor het geval hij Amal niet op die manier wilde behandelen.

‘Kom terug,’ smeekte oom Kamal. ‘Het is te gevaarlijk.’

‘De kinderen,’ riep mama. Baba viel bijna voorover maar her-
vond zijn evenwicht. ‘Ze zijn alleen binnen.’

‘Ik ga wel naar hen toe.’ Oom Kamal draaide zich om. Daar was
ik blij om, want hij maakte het alleen maar erger.

‘Breng ze niet hierheen!’ riep baba naar hem. ‘Ze mogen Amal
zo niet zien. En zorg ervoor dat Nadia hier ook niet komt.’

‘Nadia!’ De stem van mama klonk alsof ze de naam van haar
oudste dochter voor het eerst hoorde. ‘Nadia is in jouw huis, Ka-
mal, samen met je kinderen.’

Oom Kamal knikte en liep verder.

Mama zat naast Abbas op de grond. Er stroomden tranen over
haar gezicht. Als iemand die vervloekt en versteend was, keek Ab-
bas naar wat er over was van Amal.

‘Welke kant op, Ichmad?’ vroeg baba.

Volgens mijn plattegrond lag er zo’n twee meter bij Amals hoofd
vandaan een landmijn. De zon was heet, maar ik had het koud.
Alstublieft, God, laat mijn plattegrond kloppen. Ik wist zeker dat
er geen patroon in zat, want ik zocht altijd naar patronen en deze
mijnen lagen willekeurig verspreid, zodat niemand zonder een
plattegrond zou weten waar ze lagen.

‘Ga een meter naar links,’ zei ik, ‘en probeer haar dan opnieuw
te pakken.’ Zonder het te beseffen had ik mijn adem ingehouden.
Toen baba Amals hoofd pakte, verliet de lucht mijn lichaam. Hij
zette zijn *keffiyeh* af en wikkelde die om haar hoofd, dat groten-
deels kapot was.

Baba wilde haar arm pakken, maar die lag te ver weg. Het was
moeilijk te zeggen of haar hand er nog aan zat.

Volgens mijn kaart lag er een landmijn tussen hem en haar arm,
en het was mijn taak hem daaromheen te leiden. Hij deed precies
wat ik zei, omdat hij me vertrouwde. Ik zorgde ervoor dat hij er
vlakbij kon komen. Hij pakte voorzichtig haar armbot en wik-
kelde dat in zijn *keffiyeh*. Toen was alleen haar romp nog over, en
die lag het verst weg.

‘Niet naar voren lopen. Daar ligt een mijn. Ga naar links.’

Baba klemde Amal tegen zich aan. Voordat hij een stap zette, tikte hij op de grond. Ik coachte hem het hele stuk; het was zeker twaalf meter. Daarna moest ik hem terugleiden.

‘Vanaf het bord recht naar voren, daar liggen geen landmijnen,’ zei ik. ‘Maar er zijn er twee tussen jou en die rechte lijn.’

Ik stuurde hem naar voren en daarna opzij. Het zweet droop over mijn gezicht en toen ik het met mijn hand wegveegde, zat er bloed aan. Ik wist dat het Amals bloed was. Ik veegde nog eens en nog eens, maar het ging er niet af.

Bij een windvlaag werden er plukken van baba’s zwarte haar uit zijn gezicht geblazen. Zijn witte keffiyeh, die zijn haar niet meer bedekte, was doorweekt van het bloed. Er zaten rode vlekken op zijn witte gewaad. Hij hield Amal in zijn armen zoals hij dat deed als ze op zijn schoot in slaap was gevallen en hij haar naar boven droeg. Baba leek op een engel uit een verhaal toen hij Amal terugbracht uit het veld. Zijn brede schouders zwoegden. Zijn wimpers waren nat.

Mama zat nog steeds op de grond te huilen. Abbas hield haar vast, maar had geen tranen meer. Hij was net een kleine man, die over haar waakte. ‘Baba zet haar weer in elkaar,’ verzekerde hij mama. ‘Die kan alles maken.’

‘Baba zal voor haar zorgen.’ Ik legde mijn hand op de schouder van Abbas.

Baba knielde naast mama neer met zijn schouders bij zijn oren en wiegde Amal zacht. Mama leunde tegen hem aan.

‘Niet bang zijn,’ zei baba tegen Amal. ‘God zal je beschermen.’ Zo bleven we lange tijd zitten en troostten Amal.

‘Over vijf minuten gaat de avondklok in,’ kondigde een soldaat vanuit zijn legerjeep via een megafoon aan. ‘Iedereen die zich dan nog buiten bevindt, wordt gearresteerd of neergeschoten.’

Baba zei dat het te laat was om een vergunning aan te vragen om Amal te begraven en dus namen we haar mee naar huis.

2

Abbas en ik hoorden het geschreeuw eerder dan baba. Hij was geconcentreerd onze sinaasappelen aan het inspecteren. Zo was hij. De sinaasappelboomgaarden waren al vele generaties in het bezit van zijn familie en hij zei dat het in zijn bloed zat.

‘Baba.’ Ik trok aan zijn kleren en verbrak zijn trance. Hij liet de sinaasappelen uit zijn armen vallen en rende op het geschreeuw af. Abbas en ik volgden hem op de voet.

‘Aboe Ichmad!’ Mama’s geschreeuw werd door de bomen weerkaatst. Vlak na mijn geboorte hadden ze hun naam veranderd in Aboe Ichmad en Umm Ichmad om mijn naam in die van hen op te nemen: de naam van hun oudste zoon. Dat was bij ons volk gebruikelijk. Mama rende op ons af met ons kleine zusje Sara in haar armen. ‘Kom naar huis!’ Mama hapte naar lucht. ‘Ze zijn bij het huis.’

Nu werd ik pas echt bang. De afgelopen twee jaar, als ze dachten dat Abbas en ik sliepen, hadden mijn ouders het erover dat de Israëliërs zouden komen om ons land af te pakken. De eerste keer dat ik ze daarover hoorde praten, was de avond dat Amal was gestorven. Ze hadden ruzie. Mama wilde Amal op ons terrein begraven, zodat ze dicht bij ons kon blijven en niet bang zou zijn. Baba was erop tegen. Hij zei dat ze ons land zouden afpakken. Dan zouden we haar moeten opgraven of bij hen moeten achterlaten.

Baba nam baby Sara van mama over en we renden terug naar huis.

Zeker tien soldaten waren bezig een prikkeldraadafscheiding rondom ons land en ons huis te zetten. Mijn zus Nadia zat op haar knieën onder onze olijfboom en hield mijn huilende middelste

broers Fadi en Hani vast. Ze was jonger dan Abbas en ik, maar ouder dan de andere kinderen. Mama zei altijd dat ze een goede moeder zou zijn, omdat ze heel zorgzaam was.

‘Kan ik u helpen?’ vroeg baba tussen twee happen lucht door aan een soldaat.

‘Mahmud Hamid?’

‘Dat ben ik,’ zei baba.

De soldaat overhandigde baba een document.

Baba’s gezicht werd lijkleek. Hij schudde zijn hoofd. Soldaten met geweren en stalen helmen, in een groen militair gevechtstenu met zware zwarte laarzen, stonden om hem heen.

Mama trok Abbas en mij dicht tegen zich aan en ik voelde haar hart door haar gewaad heen bonzen.

‘U hebt een half uur om uw spullen te pakken,’ zei de soldaat, die een puisterig gezicht had.

‘Alstublieft,’ zei baba. ‘Dit is ons huis.’

‘U hebt me gehoord,’ zei Puistenkop. ‘Nu!’

‘Blijf hier met de kleintjes,’ zei baba tegen mama. Ze barstte in tranen uit.

‘Stil,’ zei Puistenkop.

Abbas en ik hielpen baba om alle honderdvier portretten naar buiten te dragen die hij de afgelopen vijftien jaar had getekend. En ook zijn kunstboeken over de grote meesters: Monet, Van Gogh, Picasso, Rembrandt. Het geld dat hij in zijn kussensloop bewaarde. De oed, het muziekinstrument dat zijn vader voor hem had gemaakt. Het zilveren theeservies dat mama van haar ouders had gekregen. Onze borden, het bestek, potten en pannen. Kleren en mama’s trouwjurk.

‘De tijd is om,’ zei de soldaat. ‘We zullen u naar uw nieuwe woning brengen.’

‘Een avontuur.’ Baba’s ogen waren vochtig en glommen toen hij zijn arm om mama heen sloeg, die nog steeds snikte.

We laadden onze bezittingen op de wagen. De soldaten maakten een opening in de prikkeldraadafscheiding zodat we erdoor konden. Baba leidde het paard terwijl we de soldaten de heuvel

op volgden. Dorpelingen schoten weg toen we langskwamen. Ik keek om. Ze hadden ons huis en de sinaasappelboomgaarden volledig met prikkeldraad afgezet en ik zag ze verderop bij het huis van oom Kamal hetzelfde doen. Ze sloegen met een hamer een bord de grond in: NIET BETREDEN! AFGESLOTEN GEBIED. Diezelfde tekst stond bij het veld met landmijnen waar mijn zusje Amal was omgekomen.

Ik hield mijn arm de hele tijd om Abbas heen geslagen, omdat hij net als mama hard huilde. Ik huilde ook. Dit verdiende baba niet. Hij was een goede man, beter dan tien van hen bij elkaar. Wat zeg ik? Wel honderd, of duizend. Zij allemaal bij elkaar.

Ze voerden ons de heuvel op, dwars door struikgewas, zodat ik schrammen op mijn benen kreeg. Uiteindelijk kwamen we bij een hut van leemstenen die nog kleiner was dan onze kippenren. De binnenplaats aan de voorkant was overwoekerd met onkruid. Dat zal mama verdriet hebben gedaan, want ze had een hekel aan onkruid. De luiken waren stoffig en zaten dicht. De soldaat knipte met een betonschaar het slot kapot en duwde de blikken deur open. Er was maar één kamer, met een onverharde vloer. We laadden onze spullen uit. De soldaten vertrokken en namen ons paard en onze wagen mee.

In een hoek van het huis waren biezen matten opgestapeld. Daarbovenop lagen opgevouwen geitenvellen. Er stond een ketel in de haard, borden in de kast en er hingen kleren in de garderobekast. Alles zat onder een dikke laag stof.

Aan de muur hing een portret van een man, een vrouw en hun zes kinderen. Ze glimlachten. Ze stonden op onze binnenplaats, voor mama's tuin.

'Je hebt ze getekend,' zei ik tegen baba.

'Dat was Aboe Ali met zijn gezin,' zei hij.

'Waar zijn ze nu?'

'Bij mijn moeder en broers en mama's familie,' zei hij. 'Zo God het wil komen ze op een dag terug. Tot die tijd zullen we hun spullen in onze kist stoppen.'

'Wie is dit?' Ik wees naar het portret van een jongen van mijn

leeftijd met een dik rood litteken op zijn voorhoofd.

‘Dat is Ali,’ zei baba. ‘Hij was dol op paarden. De eerste keer dat hij op een paard zat, bokte het dier en viel hij op de grond. Ali was dagen buiten bewustzijn, maar toen hij bijkwam, klom hij direct weer op dat paard.’

Baba, Abbas en ik hingen onze verjaardagsportretten aan de achtermuur in de vorm van een staafdiagram. Daarboven schreef baba de jaartallen, te beginnen met 1948 en eindigend bij het huidige jaar, 1957. Mijn portret was het enige uit 1948. We deden steeds het volgende jaar en voegden de nieuwe kinderen op volgorde toe. Ik hing bovenaan, gevolgd door Abbas in 1949, Nadia in 1950, Fadi in 1951, Hani in 1953, Amal in 1954 en Sara in 1955. Er waren maar twee portretten van Amal.

Aan de zijmuren hingen baba, Abbas en ik de portretten van familieleden van wie we wisten dat ze waren overleden: baba’s vader en grootouders. Daarnaast hingen we onze familieleden in ballingschap: baba’s moeder die haar tien kinderen omhelsde voor de prachtige tuin die mama bij het huis van baba’s familie had aangelegd voordat ze trouwden, toen haar ouders als seizoenarbeider in de boomgaarden van baba’s familie werkten. Toen baba thuiskwam van de kunstacademie in Nazareth en mama in de tuin bezig zag, besloot hij met haar te trouwen. Baba hing de portretten op van zichzelf en zijn broers: toekijkend terwijl hun sinaasappelen in de haven van Haifa in een schip werden geladen, etend in een restaurant in Akko, op de markt in Jeruzalem, Jaffa-sinaasappelen proevend, vakantie vierend in een vakantiecomplex aan de kust in de Gazastrook.

De muur aan de voorkant reserveerden we voor directe familie. Baba had op de kunstacademie in Nazareth veel zelfportretten getekend. Er waren ook andere tekeningen: van ons terwijl we in onze sinaasappelboomgaard aan het picknicken waren, mijn eerste schooldag, Abbas en ik die op het dorpsplein door de gaten van een kijkdoos met bewegende plaatjes keken terwijl Aboe Hussein de knop bediende, en mama in haar tuin. Dat portret had baba met aquarelverf geschilderd, in tegenstelling tot de an-

dere portretten, die met houtskool waren getekend.

‘Waar zijn onze slaapkamers?’ Abbas keek het vertrek rond.

‘We mogen blij zijn dat we een huis met zo’n prachtig uitzicht hebben,’ zei baba. ‘Ichmad, neem hem mee naar buiten om het te laten zien.’ Baba gaf me de telescoop die ik van twee vergrootglazen en een kartonnen koker had gemaakt. Die kijker had ik ook gebruikt toen ik toekeek hoe de soldaten landmijnen plaatsten in het veld van de duivel. Achter het huis klommen Abbas en ik in een mooie amandelboom die uitkeek op het dorp.

Om beurten tuurden we door mijn telescoop naar de nieuwe mensen, gekleed in mouwloze hemden en korte broeken, die al sinaasappelen uit onze bomen plukten. Vanuit ons oude slaapkamerraam hadden Abbas en ik hun grondgebied zien uitbreiden terwijl ze ons dorp opslokten. Ze kwamen aanzetten met rare bomen en plantten die in het moeras. Vlak voor onze ogen werden de bomen dik door van het stinkende vocht te drinken. Het moeras verdween en daarvoor in de plaats kwam er vruchtbare zwarte bovengrond.

Ik zag hun zwembad. Ik verplaatste mijn telescoop naar links en kon tot voorbij de Jordaanse grens kijken. Er stonden duizenden tenten met de letters UN erop in de verder lege woestijn. Ik gaf de telescoop aan Abbas, zodat hij het ook kon zien. Ooit hoopte ik een sterkere lens te hebben, zodat ik de gezichten van de vluchtelingen scherp zou krijgen. Maar ik zou moeten wachten. De afgelopen negen jaar had baba zijn sinaasappelen niet buiten het dorp kunnen verkopen. Onze markt was geslonken van het hele Midden-Oosten en Europa tot 5024 inmiddels arme dorpelingen. Ooit waren we heel rijk geweest, maar nu niet meer. Baba zou werk moeten zoeken en dat lag niet voor het oprapen. Ik vroeg me af of hij zich daar zorgen over maakte.